

УДК 343.24:94(477)=(19)“13/15”

М. В. Єнур, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ У ВІРМЕНСЬКИХ ОБЩИНАХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

У статті досліджується інститут покарання у вірменському праві другої половини XIV–XVI ст., коли більшість українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського. У своїй діяльності суд керувався Судебником Мхітара Гоша (кінець XII — початок XIII ст.), який у 1519 р. офіційно було затверджено як джерело права для мешканців вірменських громад. Характеризуються види злочинів та покарань. Зроблено висновок про автономний характер вірменського права у системі права Великого князівства Литовського.

Ключові слова: злочин, покарання, Велике князівство Литовське, вірменська община, Судебник Мхітара Гоша.

Кожна сучасна демократична держава з полінаціональним населенням має дбати про забезпечення захисту прав не тільки корінної, титульної нації, а й національних меншин. До таких держав належить і Україна, на землях якої у різні віки знайшли другу батьківщину росіяни, татари, вірмени, греки, німці, євреї та інші народи. Тож завданням вітчизняної історико-правової науки є вивчення історії не тільки українського права, а й права народів, які жили поряд з українцями, здавна населяли українські землі. Ця стаття ставить за мету реконструкцію інституту покарання у вірменському праві другої половини XIV–XVI ст., коли більшість українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського.

Функціонування у Великому князівстві Литовському вірменського, іудейського, мусульманського права пов'язане з існуванням у державі етнорелігійних груп — історично сформованих етнічних груп, ознакою яких є належність більшості її індивідів до конфесії (течії) певної релігії [1, 28].

Вірменське право поширювалося на членів вірменських громад, які утворилися внаслідок надання на те привілеїв великими князями литовськими. Перші привілеї вірменським общинам Литовсько-Руської держави були надані ще подільськими князями Коріятовичами (між 1374 і 1393 р.). Поділля входило до складу Великого князівства Литовського на правах васального князівства [2, 38]. У 1434 р. Кам'янець-Подільський відійшов до Польщі, але привілеїв вірменам залишалися чинним. Вірменські громади виникали у тих містах, де була розвинена торгівля. Привілеї дозволяли вірменам обирати органи самоврядування (так, наприклад, у Кам'янці вірмени обирали власного вїйта) і мати власний суд. Вірменський суд виступав не лише органом правосуддя, а був і правоохоронним органом, і органом самоврядування [3, 54]. У своїй діяльності суд керувався Судебником Мхітара Гоша (кінець XII — початок XIII ст.). Кодекс було перекладено латинською мовою для розгляду його на Пьотрківському сеймі. У 1519 р. він офіційно був затверджений як джерело права для мешканців польських і литовських вірменських громад.

За Судебником Мхітара Гоша всі кримінальні справи поділялися на ті, що судяться за церковними канонами, і ті, що судяться за світськими законами. До пер-

шої групи були віднесені сімейні справи (побиття жінок, вбивство одним із членів подружжя іншого) і злочини проти церкви (бійки між церковниками, крадіжки з церкви, зв'язок з іновірцями). До другої групи входили злочини проти влади (заколоту, замах на життя правителя, несхвальні висловлювання на їхню адресу), проти особи (вбивства, покалічення, бійки), проти моралі (звалтування, побиття або образа батька або матері, розповсюдження пліток про батьків), майнові злочини (крадіжки, розбій, підпал). Покараннями за Судебником були смертна кара — проста і кваліфікована, тілесні покарання — болісні і членушкоджувальні, штрафи, церковні покаювання. Однак не всі покарання могли застосовуватися вірменськими судами, які діяли у Великому князівстві Литовському: основними справами, які ними розглядалися, були дрібні кримінальні, а також цивільні, здебільшого торгівлі. Ті злочини, які входили до переліку “старостинських артикулів”, розглядалися державними судами. Тож вірменські суди не могли накладати покарання у вигляді тортур (покарання за умисне вбивство), мученицької смерті (нею каралося вбивство чоловіка жінкою), відрубання рук (покарання за підробку грошей) тощо. Але на практиці члени вірменської громади нерідко намагалися вирішити кримінальну справу у власному суді за власним правом без передачі її до державного суду. Наприклад, звалтування дівчини було віднесено до “старостинських артикулів”, але, за вірменським правом, гвалтівник мав сплатити батьку дівчини 50 драм і одружитися з нею, інакше йому загрозувала кастрація (ст. 95). Ясно, що і винний, і батько потерпілої намагалися вирішити справу полюбовно.

У вірменському праві був сформульований принцип індивідуалізації покарання: син за батька, батько за сина, брат за брата не могли відповідати, навіть якщо вони цього хотіли (ст. 124) [4]. В той же час Судебник знає норму, згідно з якою за самогубця церковне покаювання накладалося на його родичів (ст. 123).

Підсудності вірменського суду підлягали злочини проти особи (випадкове вбивство, вбивство чоловіком невірної дружини та її коханця), проти моралі (звалтування, наклеп на жінку, побиття або образа батьків), майнові злочини (крадіжка, несплата заробленого бідняку-наймиту), порушення правил торгівлі на ринку (обважування, обмірювання покупців).

Мікросистема покарань для вірмен, які мешкали у Великому князівстві Литовському, знала обставини, що пом'якшували покарання. Випадкове вбивство тягло за собою лише канонічне покарання і сплату викупу родичам вбитого (ст. 181). Не вважалося зчином вбивство чоловіком жінки та її коханця за перелюбство. Однак, якщо чоловік вбивав лише одного із перелюбників, його судили як вбивцю, оскільки виникала підозра у тому, що він таємно хотів позбутися або жінки, або її коханця з інших, особистих мотивів, а не через зраду (ст. 474).

Існували покарання основні і додаткові. Основними були смертна кара, покалічення. Додатковими були тортури, штраф на користь суду. Побиття, штраф на користь потерпілого, церковне покаювання могли накладатися і як основне, і як додаткове покарання.

У санкціях було визначено характер покарання, але не визначено його розмір. Так, наприклад, за неправдиве звинувачення жінки у втраті цноти до шлюбу винного “добре били різками”, за вбивство жінкою чоловіка — “мученицька страта”, за обважування і обмірювання покупця — “покарання для залякування інших” без конкретизації виду.

Для кримінальних норм вірменського права була характерна велика кількість випадків, коли застосовувалися покарання на тілі, — побиття, скалічення, смертна кара. Законодавець прямо вказував на основну мету покарання: залякування. Так, наприклад, обваження або обмірювання покупців каралося штрафом у 4-кратному розмірі (основне покарання) і публічним покаранням “для залякування інших” [5, 118] (додаткове). Злодій карався підвищенням незалежно від вартості вкраденого. Чиновник, який не слідкував за порядком на ринку, карався

3. Крумаленко М. В. *Правовий статус етнорелігійних груп на українських землях Великого князівства Литовського у XIV—XVI ст.* — С. 126–127.
4. *Хрестоматія по історії держави і права України / За ред. В. Гончаренка.* — К.: Атіка, 1999. — 477 с.
5. *Хрестоматія по історії держави і права України / За ред. В. Гончаренка.* — 478 с.
6. Ковальова С. Г. *Судоустрій і судочинство на українських землях Великого князівства Литовського.* — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. — 136 с.
7. *Суд і судочинство на українських землях XIV—XVI століть: Монографія / За ред. П. П. Музиченка.* — Одеса: Астропринт, 2000. — 97 с.

М. В. Енур, соискатель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ИНСТИТУТ НАКАЗАНИЯ В АРМЯНСКИХ ОБЩИНАХ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется институт наказания в армянском праве второй половины XIV—XVI вв., когда большинство украинских земель находилось в составе Великого княжества Литовского. В своей деятельности суд руководствовался Судебником Мхитара Гоша (конец XII — начало XIII вв.), который в 1519 г. официально был утвержден как источник права для жителей армянских общин. Характеризуются виды преступлений и наказаний. Сделан вывод об автономном характере армянского права в системе права Великого княжества Литовского.

Ключевые слова: преступление, наказание, Великое княжество Литовское, армянская община, Судебник Мхитара Гоша.